

Літературознавство

DOI: 10.26565/2227-1864-2024-95-01

УДК 821.161.2.0 – 6 *Петр/Зер+159.923.2] : 82.02 (477) “195“

Людина «за виглядом Санчо Пансо»: самопрезентація В. Петрова у листах до С. Зерової

Валентина Борбунюк

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри міжкультурної комунікації в креативних індустріях,
Харківська державна академія дизайну і мистецтв;
(вул. Мистецтв, 8, Харків 61002, Україна);
e-mail: 0969255100v@gmail.com; https:// orcid.org/0000-0002-1969-620X*

Оригінальна постать В. Петрова (1894-1969) все ще перебуває в ореолі загадковості і нерозгаданості. Причиною є як його неординарна особистість, так і недостатня кількість у загальнодоступному науковому обігу саморепрезентативних текстів, зокрема епістолярних.

Мета розвідки полягає у спробі виявити способи самопрезентації В. Петрова у листах до С. Зерової, проаналізувати різні стратегії формування власного образу для потреб адресата, Іншого (партнера епістолярного діалогу).

З'ясовано, що ці листи не віддзеркалюють історико-літературні процеси свого часу або проблеми, пов'язані з художньою творчістю. Домінантними в кореспонденції є теми щоденного життя і побуту. Саме крізь призму цієї тематики відбувається самовираження особистості адресанта, його самопрезентація як закоханого чоловіка, що переймається щоденними клопотами дорогої йому людини. В листах В. Петров турботливий і наполегливий, романтичний і самоіронічний водночас. Для адресанта і адресатки, які не бачились місяцями, листи були єдиним каналом спілкування. Епістолярні монологи дописувача листів віддзеркалюють способи створення ним ефекту присутності в житті коханої.

Продемонстровано, що самопрезентація увиразнює образ адресанта в змінних хронотопічних рамках доби, виявляє його індивідуальний характер, емоційний стан в тій чи іншій ситуації, фіксує враження про недавні події, факти чи явища. Повсякденне життя і туга за коханою стають підґрунтям образності і чуттєвості.

Доведено, що «Я»-образ, самопрезентований В. Петровим у листах до С. Зерової, якнайглибше і найнеочікуваніше розкриває внутрішній світ дописувача і відображає різні способи концептуалізації себе. Одним із них є образ людини за виглядом Санчо Панси, що приховує свої романтичні почуття під суто прозаїчною оболонкою.

Ключові слова: адресант, епістолярій, епістолярне «Я», самопрезентація, спілкування.

До 130-річчя від дня народження В. Петрова (Домонтовича)

Восени виповнилося 130 років від дня народження В. Петрова (1894–1969). Звичне для суспільства благоговіння перед ювілейними датами видатних людей конвертувалось у републікацію творів письменника, відкриття виставок (Центральний державний архів-музей літератури та мистецтва України [16] та Національний музей історії України [18]), анонсів про видання нових книжок, зокрема, які ґрунтуються на розсекречених архівних справах, і автори яких обіцяють розгадати, врешті-решт, втаємничену постать Віктора Платоновича Петрова/Домонтовича/Бера [6]. Його внесок у археологію, етнографію, історію, літературознавство, мистецтвознавство, мовознавство, соціологію, філософію тощо

продовжує захоплювати науковців [Див. детальніше про це: 3; 12; 14; 19].

Ця розвідка є даниною загальним віншуванням, внеском у вітчизняне літературознавство харківських науковців (написана у Харкові, місті, мапованому біографією ювіляра, і апробована там само – на Міжнародній науковій конференції філологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна 20 березня 2024 року). До Харкова В. Петров прибув, нагадаємо, у вересні 1942 року у складі відділу літератури військової пропаганди з метою заснувати і редагувати літературно-науковий журнал, яким став «Український Засів». Саме тоді «вродився В. Домонтович» (вислів Ю. Шевельова).

© Борбунюк В., 2024

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0.

Причиною тривалого перебування в ореолі загадковості і нерозгаданості В. Петрова є як його неординарність, так і обмеженість у науковому обігу документальних матеріалів. Фактографічні лакуни заповнюються поступово, зокрема біографічними розвідками В. Андрєєва [2], В. Брюховецького [4; 5], В. Корпусової [11; 12], Н. Зарудняк та Т. Лопушан [14].

У подібних дослідженнях науковці апелюють, передусім, до так званого саморепрезентативного письма: автобіографій, автобіографічних прозових творів, мемуарів, листів, сповідей, спогадів, щоденників, тобто текстів, де автор одночасно виконує роль об'єкта і суб'єкта, а предметом оповіді є опис власного життя, свого душевного стану та інтелектуального розвитку [23]. Особисте листування з документальними свідченнями про інтимно-особисте й утилітарно-буденне уособлене своєрідні «зашастунки» життя творчої людини.

Складна художня природа листів обумовила міждисциплінарний підхід до їх вивчення. Західноєвропейські епістемологи для аналізу епістолярних текстів скористалися термінологією соціологічних наук, розрізняючи при цьому «контроль враження» / «управління враженням», самотворення і самопрезентацію [див. про це: 24]. Самопрезентація включає різні стратегії формування образу для потреб адресата, Іншого (партнера епістолярного діалогу), самотворення стосується того, що формує самого відправника.

Мета розвідки полягає у спробі виявити способи самопрезентації В. Петрова у листах до С. Зерової. Самопрезентація як спосіб формування Я-образу, на нашу думку, відповідає дослідницьким потребам аналізу і спостереження за міжособистісними повідомленнями думок і мислення у листуванні людей, які тривалий час не бачилися, а потім вимушені були зустрітися лише раз на рік.

Донедавна перелік доступного широкому загалу саморепрезентативного письма В. Петрова обмежувався його «Автобіографією [...]» [1] і мемуарним нарисом «Болотяна Лукроза» [7]. З огляду на вищезазначене, вихід друком книги «Віктор Петров. Листи до Софії Зерової» (2021) [17], у якій під однією обкладинкою оприлюднено 330 документів (268 листів і 62 листівки) із особового фонду В. Петрова Центрального державного архіву-музею літератури та мистецтва України, був довгоочікуваним і відразу став бібліографічною рідкістю. Оприлюднені листи написані у період, в основному, з 1950-го до 1956 року (1943 рік – 3 листи, 1950 рік – 19, 1951 рік – 63, 1952 рік – 49, 1953 рік – 61, 1954 рік – 50, 1955 рік – 52, 1956 рік – 33 [17]). Та обставина, що листи В. Петрова 1940-х років написані українською, а

з 1950-х – російською, є «питомо радянською» [21], про що, за твердженням дослідників, свідчать і їх власні родинні архіви [21].

В українському літературознавстві епістолярна спадщина письменників розглядається як одна із особливих форм висловлення світоглядних та естетичних позицій [15], як документ, творчість і художній феномен одночасно [13]; аналізуються наратологічні моделі епістолярного діалогу [10]; приділяється увага стилістиці [9] тощо. Незважаючи на солідний корпус епістолографічних досліджень, все ж залишається актуальною теза Ю. Шереха про «неопрацьовану поетику» [22, с. 48], оскільки «кожний лист виникає із співгри двох особистостей, автора і адресата» [22, с. 48].

Сучасною гуманітаристикою поняття «лист» тлумачиться як культурний текст з власними правилами комунікації і вербальної репрезентації відправника та його внутрішнього світу, що є еквівалентним розмові. Зазначимо, що дослідження процесу створення власного образу як одного із ключових питань сучасної епістолографії було започатковано у другій половині ХХ століття книгою І. Гоффмана (Erving Goffman) «Людина в театрі повсякденності» («The Presentation of Self in Everyday Life») (1959) [25]. Дослідник використав метафору театру та такі пов'язані з нею поняття, як сцена, роль, гра, персонаж тощо. Листи аргументовано порівнювалися науковцем зі сценою театру, на яку виходить епістолярний суб'єкт, обираючи різні костюми та маски. При цьому адресант не прагне спотворити власний образ, а прагне експериментувати і пробувати різні ролі. Приймання пози, пошук стилістичних засобів вираження, підбір реквізиту, випробування різноманітних сценаріїв і ролей – це один із вимірів епістолографії, зосереджений на тій сфері можливостей, яку вона створює для суб'єкта, який може дивитися в неї, як у дзеркало і створювати власні «множинні портрети».

Адресант досліджуваних нами епістолярних текстів В. Петров, як відомо, був людиною, яка намагалася розмежувати три прізвища і три образи/іпостасі – Віктора Платоновича Петрова як науковця, В. Домонтовича як белетриста, Віктора Бера як есеїста. Повсякденне життя В. Петрова на тлі доби було на кшталт театрального, про що свідчать «зіграні» ним не тільки наукові, а й соціальні ролі – паралельно німецького офіцера («можеш привітати мене, я вже маю офіцерський чин: З» [17, с. 34]) та бійця Партизанського загону імені Берії [17, с. 412], а згодом – радянського орденоносця [17, с. 413].

У справжньому театрі до уваги береться зовнішність. Наш «персонаж» унікав фотографування. За свідченнями Ю. Шевельова, серед кількадесят світлин періоду МУРУ В. Петров є на трьох, і тільки одна схопила його виразно, зазвичай, він або стояв із самого краю, або «потупився в землю, так що обличчя не видно» [20, с. 211]. Тим ціннішим є вербальне портретування

В. Петрова сучасниками, спогади яких закарбували його у період із 1941 по 1949 рік таким: з «дещо мефістофельською посмішкою» [20, с. 81], «комічна на вигляд постать у німецькій уніформі» [20, с. 206]; «в цивільному, яке сиділо на ньому, може не так недотепно, як військова уніформа, але не на багато поважніше» [20, с. 206]; «червоний від засмаги, з сивими пейсиками за великими повідгинаними вухами» [20, с. 208]. Він «сипав парадоксами» [20, с. 206], хизувався, що М. Зеров написав на подарованій йому книжці «Докторові Парадоксові» [20, с. 208], а серед мурівців мав прізвисько Менталітет [20, с. 207]. Роль Менталітета була приймана В. Петровим радо, його ж життєва філософія полягала в тому, щоб за можливості користатися тим, що дає приємність, зокрема добра їжа і добрий трунок, «а насамперед – насолоди інтелектуальні, породження блискучих, оригінальних ідей, самовияв і милування ним у літературних творах» [20, с. 213]. Як бачимо, йдеться не стільки про зовнішність, скільки про характер та звички. Однак образ, репрезентований В. Петровим знайомим і колегам, відрізняється від образу, самопрезентованого ним у листах до коханої жінки.

Дослідницька думка не є однозначною щодо того, наскільки збігаються образ автора листа, зокрема самопрезентація цього образу в епістолярії, з образом позатекстового автора. Це залежить від типу особистості, культурних шаблонів, сповідуваних цінностей, залежності від адресата тощо. З огляду на заувагу про те, що в любовному епістолярії «якнайменше „маски” і якнайбільше „обличчя”» [13, с. 38], звернімося до листів, адресованих В. Петровим С. Зеровій, жінці не менш загадкової і нерозгаданої. Зауважимо, що на епістолярії наш адресант знався, зокрема і як науковець. Ю. Шевельов пригадує, як на прохання скласти листа В. Петров відповів, що «листів писати не вміє» [20, с. 212]. Однак тоді йшлося передусім не про вміння, а про бажання: він радо давав поради колегам-літераторам, але не поспішав допомагати реалізувати їх. Між тим, В. Петров автор романізованої біографії «Романи Куліша» (1930), твору, де особлива увага приділена дослідженню листування П. Куліша із жінками. Там читаємо цікаву заувагу В. Петрова, що за найкращі любовні листи у його час вважаються листи А. Чехова до дружини, – «такі тонкі, сріблясті, ніжні, чуливі, інтимні: Левітан і Фет разом!..» [8]. В тих листах «немає жодних резигнацій, янголів, пророків, месіанства, руки Господньої, що врятує Батьківщину, проблем, дідів, нащадків, націй, шарманки віків і народів» [8]. І неочікувано категоричне, що «і ця „чеховська” чутлива інтимність і палкі пристрасні визнання, це теж тільки спосіб

вислову!..» [8]. Дослідниками листи В. Петрова схарактеризовані як не-«чеховські» та такі, в яких «немає розважань», тобто В. Петров не писав «про поетичні твори чи наукову роботу» [17, с. 26]. Спробуймо з'ясувати, яким же був «спосіб вислову» самого В. Петрова, в листах до жінки, з якою він бачився по-чеховські нечасто.

В одному з них В. Петров здійснює щось на кшталт самоаналізу власного епістолярію – аналізує зміст своїх і Софійних листів. Її – про високе і сумне, про композиторів і музику, а його – про речі буденні і банальні, як і пасує людині «с видом Санчо Пансо, с сугубо прозаической натурой»¹ [17, с. 328]. Адресант наголошує на своїй прозаїчності, використовуючи для самопрезентації, що прикметно, зовсім інші, ніж сучасники на його адресу, літературні типи. Він апелює, як бачимо, не до демонічного Гетевого образу Мефістофеля, що є, зокрема, втіленням мудрості, а до простого начебто наївного, але по-своєму мудрого, Сервантесового Санчо. *Пансо* у листі В. Петрова замість *Панса* навряд чи є хибодруком. Зміна закінчення зміщує і наголос. Думається, таке написання є свідомим переформатуванням/перекодуванням прізвища літературного героя, разом з усією пов'язаною з ним інформацією, на власне прізвисько. Бо авторство, не забуваймо, належить тому, кого М. Зеров найменував Доктором Парадоксом. Як відомо, зокрема із віддзеркалень Санчо Панса іншими видами мистецтва, це був низенький на зріст товстун, довірливий, але водночас розсудливий і обачливий, хоча і мрійник.

Прикметно, що образ, приміряний на себе у листі, датованому 30 квітня 1955 року, виник у художній свідомості В. Петрова не спонтанно. У романізованому нарисі «Самотній мандрівник простує по самотній дорозі» (1948) він апелює до образу Санчо Панси, розповідаючи про П. Гогена, який волів фантазувати і бідувати, але не бути службовцем, тому і переїхав до Арлі: «<...> Нащадок іспанських гідальго, він одштовхнув од себе спокусу стати Санчо Панса» [8]. Тобто для В. Петрова, на момент написання листа, службовця, Санчо Панса – це не тільки про зовнішність, а й про спосіб життя.

Спрагу В. Петрова до епістолярного спілкування з коханою можна схарактеризувати як невтамовану: «Пиши! Твої письма для мене значат много. Ведь это единственное свидетельство, что я живу – окно на „большую землю”. Пиши чаще» [17, с. 320]; «я отправил Тебе мое безответное письмо, <...>. Завтра отправлю это, на этот раз уже ответное, письмо» [17, с. 304]. З її боку листування могло перериватися на місяць. Він же писав майже щодня і дуже переймався лакунами у спілкуванні: «Как следует понимать отсутствие от Тебя писем на протяжении всего марта <...>, как повторение в марте ноября?» [17, с. 314]. В. Петров був вразливо відвертим перед нею: «Так ли я сопутствую Тебе,

¹Цитати із листів наводяться мовою оригіналу.

как Ты сопутствуешь неизменно в мыслях мне» [17, с. 103]. Сподіваючись на взаємність, боявся її – і так відсутню – втратити: «<...> и я веду неустанную беседу с Тобой, отсутствующей, быть может, больше, чем если бы мы были вместе в одной комнате?!» [17, с. 103]. Стосунки В. Петрова і С. Зерової були оформлені шлюбом аж через 35 років після знайомства. Листи тривалий час залишалися для них еквівалентом саме того спільного господарства, яке є обов'язковою складовою життя всіх подружніх пар, – «наше письменное хозяйство» [17, с. 366].

Незмінне на початку кожного листа «Дорогая Соня», «Дорогой Сонь» (вперше у листі від 18 листопада 1952 року і відтоді уже постійно) і підпис, як правило, «Твой В.», зрідка – просто «В.», зазвичай, у періоди її епістолярного мовчання, як засвідчення власної невпевненості, чи насправді він її Віктор. Натомість у відповідь «Дорогой Виктор» и «С.» або «Соня». Формули привітання і прощання емоційно досить стримані. Неодмінний присвійний займенник у прощальних висловах В. Петрова має важливе психологічне навантаження і передає почуття та бажання бути «присвоєним» коханою, бути її Віктором. У нечисельних відомих широкій громадськості зворотних листах біля підпису адресатки присвійний займенник так і не з'явився, що свідчить як про характер, так і про стосунки цієї загадкової пари. До речі буде зауважити, що стилем безапеляційним «Твій» марковані листи до дружини досліджуваного В. Петровим Пантелеймона Куліша. Наш адресант таку безапеляційність, зрозуміло, дозволити собі не міг.

Основна частина епістолярних текстів, як правило, просякнута питаннями про побутові речі: ремонт, початок опалення, грошові перекази. Наприклад, В. Петров дуже опікувався, щоб коханій було тепло і зручно. Такою є, як він її іменує сам, «“зимнепальтовая” история» [17, с. 67]. Щолиста впродовж грудня 1950 року постійні зауваги про необхідність нового пальта, нарікання на те, що у п'яти отриманих поспіль листах немає жодних відомостей про його колір: «<...> но все же странно, <...> нет ни малейшего упоминания относительно принятых Тобой мер, чтобы приступить к шитью зимнего пальто <...>» [17, с. 51]. Обмовка на кшталт «можеш вчинити, як забажаєш», тільки підсилює безапеляційність прохання. В одному з листів, де знову йдеться про пошиття пальта, В. Петров характеризує себе як людину, що може бути інколи навіть дуже настирною, підкріплюючи таку самохарактеристику дієсловами наказового способу на адресу Софії: «<...> намери, закажи, шей! И притом, как я уже писал, шей хорошую вещь <...>, а не какое-либо дрантя!..» [17, с. 49].

У наступних листах низка не менш наполегливих запитань про здоров'я: «Как Твои очковые опыты? Ты все же упорствуешь и не хочешь ими пользоваться постоянно?» [17, с. 86]. І там само без зволікань – про нові сукні: «Как шитье Твоих синептичьих платьев, вероятно, уже они пошиты? <...> напиши, я хочу знать Твои намерения и планы в костюмном отношении» [17, с. 86–87]. Така обізнаність щодо усіх цих історій про пальто і сукні, дослідів з окулярами свідчить про бажання бути поряд, наповнити життя коханої щасливими, з огляду чоловіка, жіночими буденними клопатами. Пальто, на його думку, потрібно шити, а не купувати у магазині. І, хоча сам він вчиняє інакше, акценти розставлені з удаваною чоловічою категоричністю: «Я есть я. Ты есть Ты. И что позволительно мне, то не позволительно Тебе» [17, с. 54]. І в цій, іменованій Софією по-жіночому кокетливо, жорстокості стільки невиказаної напруги любові і турботи!

Рядки листа про сукні сповнені яскравої літературної образності, як-от з апеляцією до «Синього птаха» (1908) М. Метерлінка з його вірою в майбутнє і кращу долю, усвідомленням піднесеного через буденне. Детальний опис одягу у п'єсі замінює словесні характеристики персонажів. У аналізованих епістолярних текстах рядки про одяг, думається, виконують схожу функцію.

До своєї зовнішності і одягу В. Петров був не таким вимогливим. Взуття, як з'ясується, обирав, керуючись критерієм зручності і оновлював за крайньої потреби. Наприклад, в одному з листів повідомляється про намір купити нові калоші: «на тех, что купил в бытность в Киеве (помнишь: дамские на низком каблучке), задник развалился, а в Железнодорожном мастера по починке калош нет» [17, с. 347]. Нюанс про те, що калоші були жіночими, є несподіваним для сторонніх, якими є читачі епістолярного тексту, але не для адресатки. Він не намагається ідеалізувати свою зовнішність в очах коханої. Фіксацією в листах деталей із свого неналагодженого побуту адресант непрямо засвідчує безпорадність чоловіка, вимушеного жити самотньо, обділеного жіночою увагою, який, зрозуміло, розраховує на співчуття.

Такою, думається, є і описана раніше в одному з листів історія з відірваним гудзиком. Ця вставка на кшталт автобіографічної новели з зачином «Как-то на днях, сидя целый день дома <...>, солнечный день на всех домовых крышах и трубах, синее безоблачное небо <...>» [17, с. 187]). Цій епістолярній вставці, як класичній новелі, притаманна несподівана, з огляду на авторство, парадоксальна, кінцівка. Сонячного весняного дня героєві було незручно виходити на люди у шапці і теплому пальті з відірваним гудзиком. Однак, «по здравом размышлении, учитывая свой преклонный возраст», він вирішив, що подібний анахронізм: «весна и зимнее пальто» йому вибачиться [17, с. 187]. Завдяки відтворенню адресантом миттєвого

сприйняття світу, своїх чуттєво-зорових вражень епістолярний текст набуває імпресіоністичного забарвлення, відбувається його ліризація.

Автопортретування тут є не тільки і не скільки описом своєї зовнішності або звичок. З огляду на самопрезентацію себе у листах згодом як одного із героїв роману М. де Сервантеса, побутова, здавалось би, сцена з відірваним гудзиком наповнюється екзистенційним трагізмом. Пригадується розпач Дон-Кіхота перед смертю щодо відіраного гудзика на його панчохах. Відтворене адресантом буденне життя відлунює завуальованим трагізмом.

Інколи складається враження, що адресант свідомо створює у листах не автопортрет, а автошарж. Як-от вербальна візуалізація себе в момент отримання завжди очікуваного з нетерпінням листа коханої: «<...> весь голубой в своей фланелевой пижаме, в черной шапке и с зеленым огромным кашне, я взял Твое письмо у калитки от почтальонши <...>» [17, с. 372]. Лист, датований 3 квітня 1956 року, було отримано разом з періодичною пресою сусіда, серед якої значиться літературно-художній ілюстрований сатиричний журнал «Крокодил». Згадка про цю деталь, з огляду на безрозсудну поведінку і кумедний зовнішній вигляд шістдесятирічного чоловіка – у піжамі, шапці і кашне – могла спонукати адресатку до низки несподіваних асоціацій. Такий герой її листа вповні міг би доповнити низку невігданих персонажів згаданого часопису.

Детальний опис щоденного життя, його новелізація, є прикметною особливістю епістолярних текстів В. Петрова. Він не боїться іронізувати над своєю зовнішністю. В одному із листів описується візит до перукаря і обговорення «важливого» питання, де робити пробір, посередині чи збоку: «Я сначала не понял, о каком проборе может идти речь <...> потом <...> ответил с полным хладнокровием: “Пожалуйста, это не имеет значения. Как вам заблагорассудится”» [17, с. 201]. І далі самокритично зауважується: «Это несколько напоминает историю с тем клиентом, который, имея на голове три волоска, пошел в парикмахерскую завиться» [17, с. 201]. Адресант бачить себе персонажем анекдоту, проте все ж зберігає можливість саморозради, тлумачачи історію на свою користь: «<...> если оставит в стороне столь анекдотическую сторону повествования, то <...> мой теперешний вид может побудить работника “ножниц и щипцов” задавать мне подобного рода вопросы» [17, с. 201]. Ці жанрові епістолярні «мініатюри» відображають його реалії та побут.

Із листів зрозуміло, що Софія часто не зважала на адресовані їй у листах запитання: «Ты усвоила манеру в письмах не отвечать на вопросы» [17, с. 347] або не писала взагалі

(ігнорувала «почтovo-письменный долг»). За це В. Петров удавано сердиться: «Не целую пока не получу ответа» [17, с. 348]. Але ставати «ворчливым стариком» він поки наміру все ж не має [17, с. 349]. Натомість нарікає на себе за марні сподівання: «Уже и сегодня я заглядывал в почтовый ящик – бузумец и фантаст. Но это были только бредовые мечты – ящик, естественно, был пуст» [17, с. 362].

Неотримані листи визначають настрої: «Если бы Ты знала, как я был сегодня расстроен и огорчен! Но я еще больше огорчаюсь, что, очевидно, Ты будешь столь же расстроена, получив свои письма обратно» [17, с. 94]. Йдеться про листи, які відправлені назад Софії непрочитаними, оскільки В. Петров не встиг їх отримати. Прогнозована реакція коханої, на його думку повинна бути такою: «Ты будешь недоумевать, сердиться и, может быть, даже поплачешь!» [17, с. 94]. І додає втішну пом'якшувальну деталь: «Б(ыть) м(ожет), если бы Ты услышала, как я вздохнул огорчительно, Ты была бы довольна!» [17, с. 94].

Стосунки вибудовувалися непросто, про що свідчить, зокрема, один із найвідвертіших листів від 18 квітня 1955 року, написаний на продовження їх епістолярної «дискусії про “свої дороги”». Тут відверте, без недомовок оприявлення почуттів В. Петрова: «<...> я всегда старался сделать для Тебя все, что я мог сделать. Думаю, что ничего больше и иначе сделать было нельзя» [17, с. 322]. І сподівання на порозуміння у подальшому: «Остается стараться не делать ничего такого, что было бы другому тягостно...» [17, с. 322].

Йдеться про усвідомлення себе: «когда от жизни осталось столько, сколько осталось, несколько больше или же меньше, самое главное ничем не отягощать жизнь, а тем более вопросами, как сложится жизнь» [17, с. 322]. Філософічними формулюваннями («<...> прожиты более трудные дни, и все же мы живем <...>» [17, с. 322]) В. Петров намагається заспокоїти кохану, яка переймається буденними клопotaми – реорганізацією бухгалтерської служби і артілі. На його думку, тільки зовнішні обставини можуть бути непереборними: «Жизнь течет своим потоком, большим и глубоким» [17, с. 322]. А внутрішнє залежить від людини: «и буду ли я ехать на „электричке“ в город в том или другом настроении, кислом или спокойном, угрюмом или радостном, будет зависеть только от меня» [17, с. 322]. І відверте зізнання про «рішучу і остаточну» заборону самому собі думати про щось, окрім «языковых балтийских студий, прожевывания жвачки старых языковых текстов или же чтения вчерашней газеты» [17, с. 322–323], є непрямым свідченням про споріднені тривожні відчуття. Рятівною для В. Петрова, крім роботи, є думки і пам'ять про кохану: «и в добавление к этому – мысли, память о Тебе. Таков круг моей жизни, в которой больше ничего нет...» [17, с. 323].

Свої розмірковування літньої людини дописувач ніби ілюструє спогадом на кшталт світлини із сімейного фотоальбому. Йдеться про весняний сонячний день із його одеського дитинства, де засніженими вулицями біжать струмки: «если Ты детеныш, то Тебе достаточно тянуть повозочку за собою на веревочке или же пускать щепочки на талой воде, которая струится вдоль улицы!...» [17, с. 323]. Того дня, пригадує автор, він, маленький хлопчик, прийшов додому із запізненням, «и мне, следует думать, изрядно влетело» [17, с. 323]. Але жодне море і озеро потім не були так прекрасні, як та «струящаяся вдоль тротуара вода от талого снега...» [17, с. 323]. Листи В. Петрова, зазвичай, про буденне теперішнє – жодні спогади їм не притаманні, хіба що про час, проведений разом у Києві. Подібний дитячий спогад є досить неочікуваним. Він передує висновку, що розкриває світосприйняття адресанта, його розуміння сенсу життя: «Жизнь проста, она спокойна и человечна» [17, с. 324]. Небесний колір зближує у свідомості закоханого знайдений на дні поштової скриньки блакитний конверт листа і підсніжники, які продаються на вулицях і про які пише кохана: «Подснежники на улицах так же прекрасны, как и голубизна конверта в глубине почтового ящика, в особенности, когда человек устал безмерно от целодневной работы <...>» [17, с. 324]. Життя складається із посвяджених клопотів. І саме цю буденність В. Петров наповнює буттєвою значущістю.

В епістолярних текстах В. Петрова поетичне поєднується із прозаїчним. У листі, датованому 25 листопада 1952 року, адресант налаштований по-особливому романтично: пейзажна замальовка «іменинного світанку» передує подяці за краватку, названу ним, як і світанок, «іменинною»: «Спасибо за именная галстук к рыжему костюму. Я сильно подозреваю, что галстук зеленый. Не правда ли?» [17, с. 168]. У наступній фразі свідомо поєднується земне та небесне: «Как видишь, к именинам у меня полная цветовая гамма, начиная с небесной расцветки и кончая рубашно-галстучно-пиджачной» [17, с. 168]. Краватка – досить інтимний подарунок, хоча доволі банальний і непретензійний. Софія або воліла бачити коханого чоловіка модним, або була практичною (напевно, давалася взнаки професія бухгалтера) і не дуже винахідливою щодо подарунків. Зазвичай вона опікується речами практичними і зручними для Віктора, наприклад, зручним одягом для відрядження.

Життя В. Петрова у той період усамітнене, крім роботи, він нікуди не ходить (зрідка в кіно), товариств і всілякі святкування уникає – поза увагою навіть власний день народження: «<...> из Твоего письма я узнал, что это был день моего рождения, <...>! Спасибо за уведомление,

поздравление и подарок» (лист від 25 жовтня 1955 року) [17, с. 346]. На той момент В. Петрову виповнився 61 рік. У листі він не просто фіксує цю, здавалось би, очевидну для них обох деталь, а й масштабує її, додаючи, «и пошел 62-й год» [17, с. 346]. Наче маркує на мапі життя свій Рубікон.

На дозвіллі у короткі перерви між роботою гуляє від ганку до огорожі і назад, саркастично зауважуючи, що поводить себе, як молодий песик хазяїв, який намагається піймати свого хвоста: «Пожелай и мне успехов в этом полезном занятии – ловления собственного хвоста!» (лист від 31 жовтня 1955 року) [17, с. 348]. Із розваг залишається радіо. Інколи після фраз прощання із зазначенням дня тижня, числа і навіть години звукові вкраплення: «Радио передаёт что-то трубно-тонкое. Сейчас перешло на струнное пикиать» [17, с. 354]. Автопортрет у буденному інтер'єрі за столом біля тільки-но протопленої пічки («Я сижу завернутый в два одеяла. Ноги опираются на крышку от пишущей машинки и зябнут <...>» [17, с. 318]) доповнюється аудіальною деталлю: «<...> По радио передают музыку Шопена!...» [17, с. 318].

Радіо є джерелом інформації, яка стимулює романтичні пориви закоханого. Почасті радіоповідомлення заповнюють лакуни зворотної інформації, як-от про погоду. Так, наприклад, не з листів коханої, а саме з радіо В. Петров дізнається, що у Києві суттєво тепліше і, висловлюючи припущення про відчуття весни, «дописує» беземоційне радіоповідомлення: «<...> На улицах убрала снег. Появилось солнце. На перекрестках продают голубенькие цветочки. Купи: пусть это будет мой подарок Тебе!» [17, с. 320].

Побутові замальовки наповнюються філософським змістом, не втрачаючи іронічного забарвлення. В одному із листів йдеться про можливість вийти із кімнати, сісти на дошку під стіною веранди і відчувати справжню насолоду від сонця. В епістолярному пейзажі, крім адресанта, з'являються нові «персонажі» – Сонце і Курка (написання цих іменників з великої букви авторське – В. Б). За оточуючим світом спостерігає не тільки Людина, але і Курка. Вона «повернув боком голову, внимательно смотрит на Человека. Иногда подойдет телка, пытаясь полизать или пожевать человечью штанину. Такова жизнь!» [17, с. 252]. Курка головна дійова особа чарівної повісті для дітей «Чорна курка, або Підземні жителі» (1829). Можливо, ця повість так само є одним із дитячих спогадів. Принаймні, у цьому епістолярному тексті, як і в дитячій повісті, стверджується наявність піднесеного у житті. Адресант, подібно до казкового героя, пройшов свій шлях випробувань.

В одному із листів радить коханій переглянути «Отелло» (йдеться про фільм 1955 року реж. С. Юткевіча) із заувагою, що п'єса моральна і глибоко повчальна, яка нагадує жінкам «о благоразумии в их поведении!» [17, с. 373]. Софія, про що свідчить дискусія наступних листів,

дослухалася, і В. Петров отримав листа «с полной защитой Дездемон, бывших, настоящих и будущих [17, с. 373], а сама Софія іронічно іменована «тов[ариш] Дездемона» за те, що, не шкодуючи здоров'я, хворою вийшла до поштової скриньки відправити листа [17, с. 377].

Ще один розлогий відверто інтимний лист є відповіддю на пропозицію коханої кожному «йти своєю дорогою». Від філософських розмірковувань про підгрунтя людських вчинків і особливості співвідношення «Я» – «Інший», про те, що вчинки іншого це вчинки, передусім, наші («<...> поступки другого это только зеркало, в котором отражаемся мы лично и наши собственные поступки» [17, с. 318–319]). В. Петров переходить до історії його стосунків із коханою. При цьому він не нарікає, не звинувачує, а нагадує («увы, как часто, как много раз»), про свої намагання поєднати їхні долі («чтобы Ты шла не только своей, но и моей дорогой!») [17, с. 319].

Зауважене свого часу В. Петровим (Домонтовичем) на адресу Пантелеймона Куліша «Він кохав, але він не знав щастя здійсненого почуття» [8] відлунує у цьому листі тепер уже стосовно самого В. Петрова як адресанта, який із гіркотою пише: «Увы, Ты всегда свою дорогу и возможность идти своей дорогой ставила выше всего и готова была ломать все ради утверждения „своедорожности“!» [17, с. 319]. Автор листа пригадує випадки останніх років, зокрема, розказаний Софією із її студентського життя, коли вони із приятелем йшли кожен своїм боком вулиці. Та поведінка стала її життєвим принципом, бо Софія завжди вчиняла так, як хотіла: «Можно было просить, умолять, настаивать <...>, плакать, но если Тебе хотелось идти <...> на другой стороне улицы, то Ты шла, вопреки всему, на другой стороне» [17, с. 321]. В. Петров згоден поступитися власним бажанням і приймає цю життєву позицію: «С этим приходится считаться и попросту

до конца принимать, что я делал, и делаю, и, очевидно, буду продолжать делать» [17, с. 321].

Приклади самопрезентації В. Петрова в листах до С. Зерової можна множити. Очевидно, що листи для цих двох близьких людей, через обставини непереборної сили вимушених тривалий час жити нарізно, слугували еквівалентом безпосереднього щоденного спілкування, на кшталт подружнього. Їх епістолярним текстам притаманна камерність і приватність. На відміну від епістолярію інших письменників, листи В. Петрова не відзеркалюють історико-літературні процеси свого часу або проблеми, пов'язані з художньою творчістю. Домінантими в кореспонденції, адресованій С. Зеровій, є побутові теми, крізь призму яких і відбувається самовираження особистості адресанта, його самопрезентація як закоханого чоловіка, що переймається щоденними клопатами дорогої йому людини. У листах до коханої жінки В. Петров турботливий і наполегливий, романтичний і самоіронічний водночас.

Необхідною складовою спілкування на відстані є вербальне автопортретування. Створення епістолярного «Я» В. Петрова на кшталт живописного. Автор відчуває бажання об'єктивувати себе. Самопрезентація проявляється в ідентифікації відправника з конкретними «вічними» образами героїв, і все це, почасти, моделює його власне бачення себе та впливає на способи тлумачення власної історії життя. Така самопрезентація увиразнює образ адресанта, виявляє його індивідуальний характер, емоційний стан в тій чи іншій ситуації, враження про недавні події, факти чи явища. Повсякденне життя і туга за коханою стають підгрунтям образности і чуттєвості. «Я»-образ, самопрезентований В. Петровим у листах до коханої, якнайглибше і найнеочікуваніше розкриває внутрішній світ дописувача і відображає різні способи концептуалізації себе, одним із яких, на нашу думку, зокрема, є і образ людини за виглядом Санчо Панси, що приховує свої романтичні почуття під суто прозаїчною оболонкою.

Список використаної літератури

1. Автобіографія Петрова Віктора Платоновича / Вступне слово та примітки В. Корпусової. *Слово і час*. 2002. № 10. С. 51–52.
2. Андреев В. З роду священників: дитинство та юність Віктора Петрова. *Scriptorium nostrum*. Електронний історичний журнал. 2017. № 1 (7). С. 7–37. URL: <https://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/3693/13.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
3. Брюховецький В. Віктор Петров : верхи долі – верхи і долі. Київ: Темпора, 2013. 168 с.
4. Брюховецький В. День, що може вмістити вічність. *Обрії особистості* : Книга на пошану Івана Дзюби. Київ: Дух і літера, 2011. С. 185–205.
5. Брюховецький В. С. Казкар-містифікатор «Павло Кречет». *Віктор Петров: мапування творчості письменника*. Краків: Universitas, 2020. С. 43–71. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/20337>
6. Видавництво «Vivat». 2024. URL: https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=568850912468366&id=100080303855994&rdid=BhuCLVMfPhs1senw
7. Домонтович В. Болотьяна Лукроза. *Київські неокласици*. Київ : Смолоскип, 2015. С. 459–499.
8. Домонтович В. Самотній мандрівник простує по самотній дорозі [Романізовані біографії. Оповідання, роман]. Київ: Спадщина, 2012. 380 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Petrov/Samotnii_mandrivnyk_prostuie_po_samotnii_dorozi/

9. Заболотна Т. В. Епістолярна спадщина В. Винниченка: адресування і стиль: дис... канд. філол. наук: 10.01.01. Київ, 2005. 189 с.
10. Ільків А. В. Інтимний дискурс письменницького епістолярію другої половини XIX – початку XX століть: монографія. Івано-Франківськ: Фоліант, 2016. 372 с.
11. Корпусова В. Із останнього життєпису Віктора Платоновича Петрова (Домонтовича) : «він був людиною покликання, а не визнання». *Українська біографістика* : зб. наук. праць / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т біографічних досліджень. Київ, 2008. Вип. 4. С. 340–365.
12. Корпусова В. М. Феномен В. П. Петрова: творчість і доля. *Археологія і давня історія України*. 2023. Вип. 4. С. 71–93. DOI: <https://10.37445/adiu.2023.04.05>
13. Коцюбинська М. Листи і люди: роздуми про епістолярну творчість. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2009. 584 с.
14. Лопушан Т., Зарудняк Н. Ще одна містифікація Віктора Петрова (В. Домонтовича): Уманський епізод біографії науковця і письменника. *Південний архів* (філологічні науки). 2024. № 97. С. 20–30. DOI: [10.32999/ksu2663-2691/2024-97-2](https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2024-97-2)
15. Мазоха, Г. С. Епістолярій митців діаспори як реалізація їх світоглядних та естетичних позицій. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород : Видавничий дім "Гельветика", 2022. Т. 2, вип. 21. С. 202–207.
16. Онлайн-виставка до 130-річчя від дня народження українського письменника та науковця Віктора Петрова (1894–1969). 10.10.2024. *Центральний державний архів-музей літератури та мистецтва України*. URL: <https://csamm.archives.gov.ua/2024/10/08/vystavkovyj/>
17. Петров В. Листи до Софії Зерової / упор. В. Сергієнко; автор передм. А. Портнов. Київ: Дух і Літера, 2021. 432 с.
18. Сім облич Віктора Петрова : виставка. 11.10.2024–11.04.2025. *Національний музей історії України*. URL: <https://nmiu.org/events/exhibitions/254>
19. Ушневич С. Інтелектуально-психологічна проза Віктора Домонтовича: текст і контекст: монографія. Івано-Франківськ: НАІР, 2018. 216 с.
20. Шевельов Ю. (Юрій Шерех) Я – мене – мені... (і довкруги) : Спогади. 2. В Європі ; Зустрічі з Романом Якобсоном. Харків: Видавець Олександр Савчук, 2021. 896 с.
21. Шелухін В. Листи до Софії Зерової. *Критика*. 2022. №7–8. URL: <https://krytyka.com/ua/reviews/lysty-do-sofii-zerovoї>
22. Шерех Ю. Кулішеві листи і Куліш у листах. Третя сторожа: Літ. мистецтво, ідеології. Київ: Дніпро, 1993. С. 48–96.
23. Черкашина Т. Жанри прозової саморепрезентації. *Філологічний дискурс*. 2016. Вип. 3. С. 203–212.
24. Sałek A. Nowa teoria listu. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2019. 450 s.
25. Goffman E. Człowiek w teatrze życia codziennego. Warszawa, 2008. 284 s.

Надійшла до редакції 10 вересня 2024 р.

Прийнята до друку 10 жовтня 2024 р.

References

1. Autobiography of Petrov Victor Platonovych (2002). Introduction and notes by V. Korpusova. *Word and Time*, 10, 51–52. [in Ukrainian].
2. Andreev, V. (2017). From the family of priests: Viktor Petrov's childhood and youth. *Scriptorium nostrum*, 1 (7), 7–37. [in Ukrainian].
3. Bryukhovetskyi, V. (2013). Viktor Petrov: peaks of destiny – on top and on the floor. Kyiv: Tempora. 168 p. [in Ukrainian].
4. Bryukhovetskyi, V. (2011). A Day that can contain eternity. *Horizons of personality: A book in honor of Ivan Dzyuba*. Kyiv: Duh i litera, 185–205. [in Ukrainian].
5. Bryukhovetskyi, V. (2020). Fabler-mystifier «Pavlo Krechet». *Viktor Petrov: mapping the writer's creativity*. Krakow: Universitas, 43–71. Retrieved from <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/20337>. [in Ukrainian].
6. Publishing house «Vivat». (2024). Retrieved from https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=568850912468366&id=100080303855994&rid=BhuCLVMfPhsIsew. [in Ukrainian].
7. Domontovych, V. (2015). Bolotyana Lukroz. *Kyiv neoclassics*. Kyiv: Smoloskyp, 459–499. [in Ukrainian].
8. Domontovych, V. (2012). A lonely traveler walks along a lonely road [Romanized biographies. Short story, novel]. Kyiv: Spadshchyna. 380 p. Retrieved from https://chtyvo.org.ua/authors/Petrov/Samotnii_mandrivnyk_prostuie_po_samotnii_dorozi/ [in Ukrainian].
9. Zabolotna, T. (2005). The epistolary heritage of V. Vynnychenko: addressing and style: Diss... candidate. philol. Sciences: 10.01.01 / Kyiv. national Taras Shevchenko University. Kyiv. 189 p. [in Ukrainian].
10. Ільків, А. (2016). Intimate discourse of the writer's epistolary of the second half of the 19th – beginning of the 20th centuries: monograph. Ivano-Frankivsk: Foliant. 372 p. [in Ukrainian].
11. Korpusova, V. (2008). From the last biography of Viktor Platonovych Petrov (Domontovych): «he was a man of calling, not recognition». *Ukrainian biography: collection of science works*. Kyiv. Vol. 4, 340–365. [in Ukrainian].
12. Korpusova, V. M. (2023). The phenomenon of V. P. Petrov: creativity and fate. *Archaeology and Early History of Ukraine*, 49 (4), 71–93. Retrieved from <https://adiu.com.ua/index.php/journal/article/view/594>. [in Ukrainian]. DOI: 10.37445/adiu.2023.04.05

13. Kotsyubynska, M. (2009). Letters and people: reflections on epistolary creativity. Kyiv: Duh i litera. 584 p. [in Ukrainian].
14. Lopushan T., Zarudniak N. (2024). Another mystification of Viktor Petrov (V. Domontovych): Uman episode of the biography of the scientist and writer. *Southern archive (philological sciences)*, 97, 20–30. DOI:10.32999/ksu2663-2691/2024-97-2. [in Ukrainian].
15. Mazokha, G. S. (2022). Epistolary of artists of the diaspora as a realization of their worldview and aesthetic positions. *Transcarpathian Philological Studies*. Uzhhorod: "Helvetyka" Publishing House, 2, 21, 202–207. [in Ukrainian].
16. Online exhibition for the 130th anniversary of the birth of the Ukrainian writer and scientist Viktor Petrov (1894–1969). (2024). *Central State Archive-Museum of Literature and Art of Ukraine*. Retrieved from <https://csamm.archives.gov.ua/2024/10/08/vystavkovyj/> [in Ukrainian].
17. Petrov, V. (2021). Letters to Sofia Zerova / emphasis. V. Sergienko; the author preface A. Portnov. Kyiv: Duh i Litera. 432 p. [in Ukrainian].
18. Seven faces of Viktor Petrov: an exhibition. (11.10.2024–11.04.2025). *National Museum of the History of Ukraine*. Retrieved from [URL:https://nmiu.org/events/exhibitions/254](https://nmiu.org/events/exhibitions/254). [in Ukrainian].
19. Ushnevych, S. (2018). Intellectual and psychological prose of Viktor Domontovych: text and context: monograph. Ivano-Frankivsk: NAIR. 216 p. [in Ukrainian].
20. Shevelyov, Yu. (Yurii Sherekh). (2021). I — me — to me... (and around). *Memoirs*. II. In Europe: Meetings with Roman Jacobson. Kharkiv : Publisher Oleksandr Savchuk, 896 p., 316 ill. [in Ukrainian].
21. Shelukhin, V. (2022). Letters to Sofia Zerova. *Criticism*, 7–8. Retrieved from <https://krytyka.com/ua/reviews/lysty-do-sofii-zerovoi>. [in Ukrainian].
22. Sherekh, Yu. (1993). Kulish letters and Kulish in letters. *The third guard: Lit. art, ideologies*. K.: Dnipro, 48–96. [in Ukrainian].
23. Cherkashyna, T. (2016). Genres of prose self-representation. *Philological discourse*, 3, 203–212. [in Ukrainian].
24. Cafek, A. (2019) *The New theory of the letter*. Krakow: Księgarnia Akademicka, 452 pp. [in Polish].
25. Goffman, E. (2008). *Man in the Theatre of Everyday Life*. Warszawa, 284 pp. [in Polish].

Submitted September 10, 2024.

Accepted October 10, 2024.

Valentyna Borbuniuk, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Intercultural Communication in Creative Industries, Kharkiv State Academy of Design and Arts (8, Mystetstv st., Kharkiv, 61002, Ukraine); e-mail: 0969255100v@gmail.com; <http://orcid.org/0000-0002-1969-620X>

A Man "Resembling Sancho Panza": Viktor Petrov's Self-Presentation in Letters to Sofia Zerova

The original figure of V. Petrov (1894-1969) is still in the halo of mystery and unsolved. This is due to his remarkable personality and the scarcity of self-representative texts, including letters, available in the public domain.

The purpose of the study is to try to identify V. Petrov's ways of self-presentation in letters to S. Zerova and analyse various strategies for forming one's image for the needs of the addressee, the Other (partner in the epistolary dialogue).

It has been found that, unlike the epistolary of other writers, these letters do not reflect the historical and literary processes of their time or problems related to artistic creativity. The dominant themes in the correspondence are those of daily life and everyday life. It is through the prism of this topic that the addressee's personality expresses itself, his self-presentation as a man in love who is concerned with the daily troubles of a person dear to him. In his letters, Petrov is caring and persistent, romantic and self-ironic at the same time. For the addresser and addressee, who had not seen each other for months, letters were the only communication channel. The epistolary monologues of the letter writer reflect how he creates the effect of being present in the life of his beloved.

It is shown that self-presentation highlights the image of the addresser within the shifting chronotopic framework of the day, revealing their unique character, and emotional state in a given context, and capturing impressions of recent events, facts, or phenomena. Everyday life and longing for his beloved become the basis for imagery and sensuality.

It is proved that the "I" image presented by V. Petrov in his letters to S. Zerova reveals the inner world of the writer most deeply and unexpectedly and reflects different ways of conceptualizing himself. One of them is the image of a man who resembles Sancho Panza, hiding his romantic feelings under a purely prosaic shell.

Keywords: addressee, epistolary, epistolary "I" image, self-presentation, communication.
